
ПО СТОРІНКАХ ДОЖОВТНЕВОЇ ПЕРІОДИКИ

О. В. Русіна (Київ)

«Записки» НТШ

Серед періодичних видань, що їм особливо завдячує своїм розвитком історична наука на Україні, одне з важливих місць належить «Запискам» визначного осередку української науки і культури Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). Воно було засноване в 1873 р. у Львові як літературне. На початку 1890-х років Товариство зазнало реорганізації, метою якої було перетворення його на «засновника майбутньої україно-руської Академії наук». Водночас у 1892 р. було започатковане видання «Записок», які протягом наступних десятиріч залишилися головним друкованим органом НТШ.

У 90-х роках на сторінках «Записок» друкувалися окремі матеріали з природничих і точних наук. Однак незабаром видання набуло цілком гуманітарного характеру. Поряд з документальними публікаціями і статтями з питань історії, філософії, філології, етнографії, мистецтвознавства в журналі містилися бібліографічні огляди, рецензії і наукова хроніка.

Вагомий вклад у формування часопису вніс М. С. Грушевський, який майже два десятиріччя (1895—1913 рр.) очолював роботу редакції. Під його головуванням «Записки» НТШ з неперіодичних збірників перетворилися на регулярний (спочатку — шоквартальний, а згодом — двомісячний) журнал високого фахового рівня. У ньому побачили світ чимало праць самого М. С. Грушевського і таких визначних науковців, як В. Липинський, С. Томашівський, К. Студинський, З. Кузеля, В. Гнатюк, М. Чубатий, В. Перетц, І. Крип'якевич, М. Кордуба та багатьох інших.

З 1914 р. журнал втратив періодичний характер. У 1924 р. у рамках «Записок» окремими збірками почали друкуватися праці філологічної та історико-філософської секцій. Загалом за період від 1892 р. до кінця 1930-х років вийшло 155 томів «Записок» НТШ. З розпуском Товариства (1939 р.) припинилося друкування «Записок» у Львові. Воно було відновлене наприкінці 1940-х років за кордоном, у Мюнхені, де у той час опинилося багато членів НТШ. В цілому протягом повоєнних років осередками Товариства було видруковано понад 60 томів «Записок». Серед них — збірки праць філологічної секції, тематичні й меморіальні збірники статей, монографічні дослідження*.

У жовтні 1989 р. НТШ відновило свою діяльність у Львові, і вже на початку нинішнього року тут побачив світ 221 том «Записок» (праці філологічної секції), які, таким чином, стали спільним друкованим органом осередків Товариства на Україні й у діаспорі. Найближчим часом вийдуть у світ праці історико-філософської та фольклорно-етнографічної секцій, а також покажчик до передвоєнних «Записок», що, безперечно, посилить інтерес науковців до цього видання, яке наступного року святкуватиме свій 100-річний ювілей.

* Інформацію про ці видання вміщено у каталозі: Publications of the Shevchenko Scientific Society, 1945—1980.— Clifton (N. J.), 1980.— P. 7—14; укр. переклад: Видання Наукового товариства імені Шевченка. 1945—1980-ті: Бібліографічний покажчик.— К., 1990.— С. 7—12.

* * *

Стаття, що публікується нижче, належить перу Іллі Борщак (1892—1959) — одного з помітних представників української науки за кордоном, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, інтерес до праць якого (а їх відомо понад 400) помітно зріс останнім часом **. Коло дослідницьких уподобань науковця, який виношував плани створення фундаментальної праці «Європа й Україна», було надзвичайно широким. Зокрема, його особливо цікавили політичні події XVIII ст. Працюючи в іноземних архівах і бібліотеках, він дослідив обширний документальний матеріал, пов'язаний з діяльністю Пилипа Орлика (1672—1742), чие життя, сповнене драматичних колізій, маловідоме сучасному читачеві. Шляхтич за походженням, генеральний писар за гетьманування І. Мазепи і його найближчий помічник, він, після краху, що спіткав гетьмана під Полтавою, разом з ним опинився у володіннях Туреччини, у Бендерах. Тут, після смерті Мазепи, Орлика було обрано гетьманом (1710 р.).

Прагнучи незалежності України, він протягом кількох десятиріч намагався зацікавити європейські держави українським питанням, пильно стежив за змінами міжнародних відносин. Цій же меті присвячені й політичні трактати, що вийшли з-під пера П. Орлика — «Маніфест до європейських держав», про який мова йтиме нижче, і «Вивід прав України» (1712), знайдений у французькому оригіналі І. Борщакком під час архівних розшуків у замку Дентевіль (1922). Цей визначний для своєї доби документ, виданий І. Борщакком в 1925 р. у львівському журналі «Стара Україна» (зош. 1—2), лише недавно став відомим широкому загалу на Україні¹.

Матеріали, знайдені І. Борщакком у західноєвропейських архівах протягом 1920-х років, лягли в основу численних публікацій науковця. Однією з найцікавіших розвідок цього періоду є стаття «Гетьман Пилип Орлик і Франція», надрукована в «Записках» НТШ у 1924 р.², де діяльність П. Орлика простежується на широкому тлі міждержавних стосунків 1710—1740 років. При передруку цієї статті, написаній в основному на документах Архіву міністерства закордонних справ у Парижі і переобтяженої іншомовними посиланнями на малодоступні джерела й літературу XVIII—XIX ст., науковий апарат нами значно скорочений. Авторські посилання, що залишилися, позначені астериском (*). Наприкінці публікації наводиться перелік друкованих праць, використаних дослідником. Текст статті передається за сучасним правописом. У дужках подається значення слів-запозичень, які не набули поширення в сучасній українській мові, а також переклад іншомовних висловів. Примітки упорядника, позначені цифрами, містяться після авторського тексту.

** Докладніше про життєвий і творчий шлях історика див.: Дашкевич Я. Р. Ілько Борщак і його вклад в історіографію України // Вісник Київ. ун-ту: Історичні науки.— К., 1990.— Вип. 32.— С. 47—52.

¹ Старожитності.— 1990.— № 2.— С. 13; № 3—4.— С. 3—4. Серед іноземних видань цього твору відзначимо, зокрема: Вивід прав України: Документи і матеріали до історії української політичної думки / впорядкування, вступні статті і довідки Б. Кравцева.— New York: Пролог, 1964.— С. 86—95.

² ЗНТШ.— Львів, 1924.— Т. 134—135 : Праці історично-філософської секції.— С. 79—136.